

הסיק שהגמ' חולקת על ר' יצחק נפחא וסוברת שגם התנאים הסבורים שיש ערך להקטרה חלקית – אין זה משום שאותה הקטרה מועילה להתיר, ואם כן הוא הדין לסברת רבנן דר"א לגבי העלאה בחוץ.

סיכום

במנחת נדבה קיימים שני מתירים, הקומץ והלבונה, ויש להקטיר את שניהם. נחלקו תנאים במשנתנו האם יש חיוב על העלאת אחד מהם בחוץ, והלכה כחכמים שחייבים על כך, ואפילו על כזית מן הקומץ או הלבונה. לגבי פיגול נחלקו תנאים האם החושב מחשבת פיגול בזמן הקרבת אחד מהם מפגל, והלכה כחכמים שאינו מפגל ("אין מפגלין בחצי מתיר").

בסוגיה כאן יש ספק האם הקטרת אחד מהם מועילה להתיר לגמרי חלק מן השיריים, או להתיר את כולם באופן חלקי. רש"י סובר שעל פי הצד שהקטרה מתירה – ניתן לברר חצי מהשיריים ולאוכלם. תוס' סוברים שאי אפשר לברר את החלק שהותר, והנפקא מינה בדיון היא האם פקע חיוב המלקות מאכילת כל המנחה ("מקליש קליש"), או שיש חיוב על מחציתה, וילקה אם אכל את כולה וידוע שאכל גם את החצי האסור.

הרמב"ם השמיט את הספק, ונראה שהסיק מסוגיה זו או מסוגיות אחרות שהקטרת הקומץ או הלבונה בלבד איננה משנה כלל את היתרם של השיריים.

מעשה הקרבנות יט,יד) כחכמים במשנתנו, שחייבים על הקטרת הקומץ לבדו או הלבונה לבדה בחוץ. קיימות כמה דרכים להסביר את השמטתו: השפת אמת מסביר, שהרמב"ם פירש את הספק כרש"י, ולפיכך סבר שכל השאלה היא דוקא לפי מי שסובר ש"יש ברירה", אבל כיון שהלכה כמאן דאמר "אין ברירה" בדאורייתא, אלא רק בדיני דרבנן (הל' תרומות א,כא, הל' יום טוב ה,כ) – אין שום נפקא-מינה בשאלת הגמרא.

עוד אפשר לומר, שהרמב"ם סובר שהמשנה במנחות הנ"ל: "הקומץ והלבונה מעכבים זה את זה" מוכיחה שאין משמעות להקטרת הקומץ בלא הלבונה או להיפך (ולא כתוס' ד"ה קומץ, שחילקו בין משנה זו לבין סוגייתנו), ופסק כמשנה זו (הל' מעשה הקרבנות יג,יד), וממילא לדעתו עד שלא יקטיר את שניהם – לא עשה כלום.

יתכן להסביר אחרת, שהרמב"ם פירש את הגמ' "אי אליבא דרבנן דאמרי אין מפגלין בחצי מתיר – לא מישרא שרי ולא מיכלש קליש" כפשטות הלשון, שלדעתם אין כל משמעות להקטרה חלקית¹¹. ונמצא שלפי הגמ' קיימת סתירה לכאורה בין רבנן דר"מ לרבנן דר' אלעזר, שלדידם יש חיוב על הקטרת קומץ בחוץ. לפיכך דחה את הסוגיה כאן¹².

דרך נוספת: הרמב"ם למד מסוגיות אחרות, שאפילו לפי ר"מ הסובר שמפגלין בחצי מתיר – אין זה משום שהחצי ראוי להתיר בפני עצמה, ולו גם במידה קלושה¹³. לפיכך

מערכה רצא. ניסוך המים והיין בחוץ (קי-ב, קיא,א)

שניסוך המים מדאורייתא. כך למד ר' עקיבא מייתור לשון התורה אודות ניסוך היין ביום השישי של חג הסוכות: "ונסכיה" (במדבר כט,לא, בניגוד ל"ונסכה" בשאר הימים), לרבות ניסוך מים. ורק מכיוון שהניסוך מדאורייתא – הרי זה קרבן לכל דבר ועניין, אף לאיסור העלאתו בחוץ.

על כך הקשה ריש לקיש, שאם מקור דברי ר"א הוא דרשת ר' עקיבא – ראוי להשוות את ניסוך המים לניסוך היין, הן באשר לשיעור, שיתחייבו עליו בחוץ בשיעור שלושה לוגין דווקא (כשיעור ניסוך היין בכבשים, שהוא הקטן ביותר בנסכים), והן באשר לזמן, שיתחייבו עליו בכל ימות השנה, כשם שניסוך היין נוהג בכלם¹. וזאת בניגוד לדברי ר"א "המנסך מי החג בחג", שמשמעם אפילו פחות מג' לוגין², ודווקא בחג.

בתורה הוזכר איסור העלאה בחוץ לגבי קרבנות הראויים להקטרה, "עולה או זבח" (ויקרא יז,ח). בבבביתא (קט,א) למדו מהפסוק הבא, "ואל פתח אהל מועד לא יביאנו", לרבות כל דבר הבא אל פתח אהל מועד, ובכלל זה המנסך יין או מים בחוץ. במשנתנו (קי,ב) נאמר הדבר בשם רבי אלעזר: "אף המנסך מי החג בחג בחוץ – חייב". הסוגיה מבררת את החידוש שבדבריו, ואת התנאים בהם חל החיוב: האם דווקא בשיעור ובזמן מסוים? מה דין המנסך מים שלא נתקדשו בכלי? ומהם התנאים לחיוב על ניסוך היין?

בירור שיטת רבי אלעזר

ר' יוחנן מוסר בשם ר' מנחם יודפאה (איש יודפת שבגליל. רש"י) שר' אלעזר הולך בשיטת ר' עקיבא רבו, הסובר

2. לכאורה כוונת הגמ', שהלשון הסתמית "מי החג" – מובנה בכל שהוא. אולם רש"י (ד"ה והא ר' אלעזר וד"ה הא דא"ר יוחנן) תולה את הדיוק בכך שקיימת מחלוקת (בסוכה מח,ב) בשיעור הניסוך, האם הוא לוג או שלושה לוגין. נראה שפירש את קושיית ריש לקיש, שמכיוון שלשון ר"א סתומה – מניין לנו לומר שלדעתו השיעור ג' לוגין? שמא דעתו שהוא לוג! (קדן אורה, ולדעתו הכל מודים שאין חייבים על פחות מלוג). אפשרות אחרת בהבנת דברי רש"י: מאחר שקיימת מחלוקת על השיעור, אם סובר ר"א שכל השיעור נדרש כדי לחייב – היה לו להביע

11. ולא כפירוש רש"י הנ"ל הערה 6.

12. בקרן אורה העיר על הסתירה בין שתי שיטות אלו שנפסקו להלכה, אך לא הסביר את הרמב"ם לפיה. וראה במערכה קלב, שם כתבנו שדרך הרמב"ם לפסוק סתמתי המשניות גם כשלפי הגמ' יוצאת סתירה לכאורה ביניהן.

13. ראה לעיל הערה 5.

1. זוהי הגרסה לפנינו בקושיית ריש לקיש, וראה להלן על גרסת רבנו תם.

זו או מההלכה למשה מסיני, לאפוקי מהבנה שניסוך המים מדרבנן.

במשנה לא הובאה דעה חולקת על ר' אלעזר, אך הלשון "ר' אלעזר אומר" מלמדת שדבריו שנויים במחלוקת³. בברייתא המובאת בגמ' מתבאר שעצם החיוב על ניסוך המים בחוץ מוסכם, והמחלוקת היא על פרטי הלכותיו של חיוב זה, כדלהלן.

הברייתא בעניין ניסוך המים ופירושה

בברייתא בהמשך הסוגיה שנינו: "תנו רבנן: המנסך שלושת לוגין מים בחג בחוץ – חייב. רבי אלעזר⁴ אומר: אם⁵ מילאן לשם חג – חייב". הגמ' מבררת מה פשר דברי ר' אלעזר ובמה נחלק על תנא קמא, ושלוש דעות נאמרו בדבר:

א. רב נחמן בר יצחק: המחלוקת היא על שיעור המים שחייב על ניסוכם בחוץ, ויסודה בשאלה האם "יש שיעור למים". רש"י מסביר, שמדובר במי שמילא יותר משיעור ג' לוגין: אמנם בפועל נהגו לנסך ג' לוגין (סוכה פ"ד מ"ט), אך לדעת תנא קמא מותר להוסיף עליהם וכל המים נתקדשו (ומה שנקט "שלושת לוגין" אינו בדווקא, והוא הדין כשניסך יותר); ואילו רבי אלעזר מיקל ואומר שרק "אם מילאן לשם חג", כלומר, מילאן כשיעור הראוי לחג, שהוא שלושה לוגין – חייב עליהם בחוץ, אבל אם מילא יותר – לא נתקדשו המים, מפני שאין כלי שרת מקדשים אלא את הראוי להם, והמנסך בחוץ מים שלא נתקדשו – פטור⁶. זאת, בניגוד לכאורה לפירוש ריש לקיש למשנה, שר"א מחייב על ניסוך המים בחוץ אפילו בפחות מג' לוגין⁷.

תוספות (ד"ה ביש שיעור) חולקים על רש"י, ולדעתם המחלוקת הפוכה: תנא קמא מצריך שיעור ג' לוגין בדווקא, כפשטות לשונו, ואילו ר' אלעזר מחמיר, שדי במילוי לשם

ניסוך היין בבמת יחיד. קיימת מחלוקת תנאים האם בשעת היתר הבמות היה ניסוך יין בבמת יחיד. לפי הדעה שאכן היה, יש בכך דוגמא לניסוך יין ללא כלי שרת, והוא מקור לחייב על ניסוך היין בחוץ בשעת איסור הבמות אפילו אם לא התקדש בכלי.

הגמ' מציעה מקור חלופי לניסוך המים מדאורייתא, והוא הלכה למשה מסיני, ולפיו הלכתו של ר"א מובנת. לשון הגמ': "אישתמיטתיה הא דאמר רבי אסי... ניסוך המים הלכה למשה מסיני", ונחלקו ראשונים בפירוש הדברים: רש"י מפרש שהדברים מוסבים על ר' מנחם יודפאה, שטעה לחשוב שהמקור היחיד לניסוך המים מדאורייתא הוא דרשת ר' עקיבא ותלה בר"א שסובר כמותו, ואילו ר"א מסתמך על הלכה למשה מסיני, ולכן חייב דווקא בחג ואף בפחות מג' לוגין. תוס' מציעים לפרש שהכוונה לריש לקיש, כלומר שגם ר' מנחם יודפאה לא נתכוון שר"א סובר ממש כר"ע, אלא עיקר דבריו לומר שהניסוך מדאורייתא, מדרשה

דעתו מהו השיעור (עולת שלמה וקדשי דוד), ומכאן שלדעתו חייבים בכל שהוא. בעל "בוא הלוי" הביא מן הירושלמי בסוכה (פ"ד ה"ו), שגורס במשנתנו: "אף המנסך מים בחג בחוץ חייב", וכתב שלגרסה זו הוכחת ריש לקיש מחוורת יתור.

בעל תוספת קדושה מוסיף, שבכך מובן יותר הקישור לרישא של המשנה: "הזורק מקצת דם בחוץ חייב. ר"א אומר: אף המנסך מי החג", דהיינו אף המנסך מקצת מי החג. הסבר אחר לקשר בין הדברים חידש הגאון ר' לייב מינצברג שליט"א (בטאון 'תורה ודעת' סוכות תש"ע): מים בעצמם אינם ראויים לקרבן, כי אין זה קרבן חשוב, ועניינו של ניסוך המים הוא בצירופו ליין, כעין שתיית יין מזוג, ולכן גם צורת הניסוך היא בעירוב מים ויין (סוכה פ"ד מ"ט). לפיכך מחדש ר"א, שאף המנסך מים בלא יין, שהוא כעין חצי מתייר, בכל זאת חייב.

ראיה נוספת לגרסה בלא "בר"ש" מהברייתא בהמשך הסוגיה לגבי ניסוך היין, בה אומר ר"א בר' שמעון "והוא שקדשן בכלי" (ובדק"ס לא ציין לגרסה אחרת). פירוש רבינא לברייתא על ניסוך המים, לפיו בניסוך היין הכל מודים שאין צורך בקידוש כלי, אינו מתיישב עם הברייתא שם, ובהכרח אלו תנאים שונים (ברכת הזבח).

5. גרסת השטמ"ק אות ג': "והוא" ובלא "חייב" לבסוף, ולפיה ברור יותר שכוונתו להקל, שחייב רק בתנאי מסויים, וכך נראה שגרסו רש"י ותוס'.

6. בגלל התוספת לא התקדשו המים כלל, כי תוספת כלשהי פוסלת (קרו אורה), ופטור אפילו אם בפועל ניסך ג' לוגין.

7. זוהי נקודת הקושי בפירוש רש"י שעליה העירו תוס'. רש"י נזקק לכך, משום שלשון ר"א "אם מילאן" (ובפרט לנוסח שהעתיק רש"י "והוא שמילאן", כגרסת השטמ"ק אות ג) משמעה שבא להקל, וכפי שפירשו שאר האמוראים את דבריו. ומאחר שתנא קמא מזכיר בפירוש "שלושה לוגין" – אי אפשר לייחס לו דעה

3. במקומות רבים נאמרת במשנה דעת תנא יחיד, שלא ברור האם היא מוסכמת או מנוגדת לדעת תנא קמא. בכל כהאי גוונא דרכו של הרמב"ם לפרש שתנא קמא חולק, והטור סובר להיפך (עמד על כך בביאור הגר"א או"ח סי' שב ס"ד, ביחס לדעת ר' יהודה. ונראה שהוא הדין בשאר תנאים, עיין רמב"ם הל' מעשר פ"א ה"ד לעומת הראב"ד שם; ביצה פ"א מ"ח בפירוש המשנה, לעומת רבנו ירוחם המובא בבית יוסף סי' תקי, וכך בעוד מקומות).

4. כך בכמה כתבי יד בדק"ס, בלא "בר" שמעון, וכפי שהוגה בגמ', וכך הגרסה

תלוי בקידוש המים בכלי שרת: תנא קמא סובר שחייבים על ניסוך המים אף על פי שלא נתקדשו, ור"א מיקל, שאינו חייב אלא אם כן קידש בכלי, וזהו "מילאן לשם חג"¹⁰. שורש המחלוקת הוא בניסוך היין, והוא תלוי בשאלה האם הקרבנות שהובאו במדבר סיני היו טעונים נסכים¹¹.

ג. רבינא: דעתו בהסבר המחלוקת כרב פפא, אלא שהטעם שונה: בניסוך היין הכל מודים שיש חיוב גם שלא בכלי שרת, כפי שהיה בבמות יחיד, ונחלקו האם ניסוך המים, שלא היה בבמות יחיד, נלמד מניסוך היין לעניין זה. לא מפורש בגמרא מה דעת רב פפא ורבינא בעניין שיעור המים. רש"י (קיא, א ד"ה בקרבו נסכים) כותב שהם סוברים שלכולי עלמא יש שיעור למים, ואילו תוספות (ד"ה בקרבו) סוברים שלשיטתם אין שיעור למים¹².

חג בכל שיעור שהוא כדי לחייב, כפי שפירש ריש לקיש את דבריו במשנה. הלשון המסתייגת "והוא שמילאן לשם חג" באה להרחיב את החיוב, שהתנאי של שיעור ג' לוגין שהזכיר תנא קמא נכון רק במקרה מסוים, כאשר מראש מילא ג' לוגין לשם חג בכלי שרת, ובמקרה זה הקביעות בכלי גורמת להגדיר שזהו שיעור הקרבן, ובפחות מכך אינו ראוי להקרבה⁸. זאת, כדעת רבא (קט"ב) אליבא דר' אלעזר, שגם בקרבנות שהתורה לא קבעה להם שיעור, אם נתן בכלי שיעור מסוים – התחייב להקריב את כולו ופטור על הקרבה בחוץ של מקצת ממנו⁹. פירוש זה מוקשה מהתוספתא (יב, ד): "ר' אלעזר אמר: אף בחג, אם נתמלא לשום חג – חייב, ואם לאו – פטור" (קין אורה).

ב. רב פפא: המחלוקת היא האם החיוב על הניסוך בחוץ

הברייתא על ניסוך המים ופירושה							
הכרעת הרמב"ם	רבינא		רב פפא		רב נחמן בר יצחק		האמוראים
	ר"א	ת"ק	ר"א	ת"ק	ר' אלעזר	תנא קמא	התנאים
יש שיעור למטה, לא ברור האם גם למעלה	יש		יש		יש ¹⁴	אין ¹³	רש"י
	אין		אין		אין	יש	תוספות
דעתו שנויה במחלוקת	פטור	חייב	פטור	חייב	פטור ¹⁵		המנסך בחוץ מים שלא נתקדשו
	חייב		פטור	חייב	אין ראייה מה דעתו		המנסך בחוץ יין שלא נתקדש

בפנים בדיעבד, "אם עלה לא ירד", ורק משום כך חייבין עליו בחוץ. לעומת זאת תוס' (ד"ה אי) כותבים, שאמנם קרבן שלא נתקדש בכלי שרת אינו ראוי בפנים כלל, אך איסור הבמות נאמר על כל מה שמותר בבמות בשעת היתרון, ומכיוון שקרבן זה היה מותר בבמות – יש עליו חיוב בשעת איסורו. כדעה זו משתמע מרש"י (קט"א ד"ה ושלשת לוגין מים) הכותב: "בחג קאמר ובמוקדשין לחג, שאין העלאת חוץ נוהגת בחולין". מדוע העמיד את הברייתא שם כדעה שבעינין מים מקודשים? נראה שטעמו, שהברייתא מרבה את המנסך מים מ"אל פתח אהל מועד – כל הבא לפתח אהל מועד", ואילו לדעה המחייבת על מים שלא נתקדשו הרי זה חידוש מיוחד, כדברי תוס', שלמרות שאינם ראויים לאהל מועד – חייבים עליהם בחוץ. להרחבה בעניין זה עיין לעיל מערכה רפז.

בשפת אמת תמה על כך, מה מקום לחייב על הקרבה בחוץ במים שלא נתקדשו קדושת הגוף, ואין בהן קדושת קרבן כלל? וצידד להעמיד את הברייתא כאן במים שנתקדשו בכלי שרת בפנים, אלא שלאחר מכן הוציאן לחוץ וניסך בכלי חול, ועל כך נחלקו התנאים בסוגיה כאן, האם ניסוך על ידי כלי חול נחשב כניסוך.

במיוחד לר"ח מצינו שיטה הפוכה ומחודשת: אם היו נסכים בבמת יחיד – הרי זו סיבה לפטור את המנסך, שכן התורה התירה קרבן זה בחוץ בתנאים מסוימים, ודווקא אם לא היו – איסורו חמור יותר. וכבר העיר המהדיר על הקושי בסברתו, שלפיה ראוי היה לפטור בכל קרבן שהותר בבמה קטנה.

12. רש"י ותוס' כותבים זאת על שיטת רב פפא, ראה לעיל הערה 10, ומסתבר שהוא הדין לרבינא (וכן כתב בפנים מאירות על רש"י ד"ה רבינא). נראה שרש"י הוצרך לומר זאת על פי פירושו הנ"ל הערה 10, שלרב פפא ורבינא מדובר על מים שמילאם בכלי שרת יותר מכשיעור, ורק משום כך לא נתקדשו. הסבר אחר: מכיוון שמפשוט דברי תנא קמא "ג' לוגין" נראה שלדעתו יש שיעור, ולדעת רב פפא ורבינא ר"א לא נחלק בעניין השיעור, יש לומר שלדעת שניהם יש שיעור למים. ותוס' לשיטתם (ד"ה ביש שיעור), שיש לפרש את ר"א בברייתא כפי שביאר ריש לקיש את דבריו במשנה, שאין שיעור למים.

13. אין שיעור למעלה; אך אולי למטה כן, ראה הערה 22.

14. יש שיעור למעלה; אך אולי לא למטה, ראה הערה 7.

15. כך לפירוש רש"י, ולדעת תוס' אין ראייה מה הוא סובר בנושא זה, ראה הערה 8.

שמחייב אפילו בפחות מזה, ולכן נצרך רש"י לומר שנחלקו רק בשיעור גדול יותר (קין אורה). אפשר שלדעת רש"י ריש לקיש לא הכיר את הברייתא. אפשרות אחרת: רב"י אינו חולק על ריש לקיש, אלא שלדעת ר"א יש למים שיעור עליון (בלשון הגמ' בחגיגה ז, א): "שיעור למעלה" ולא שיעור תחתון, כדי שלא יהיו המים מרובים על ניסוך היין המפורש בתורה, ולכן הממלא יותר מג' לוגין לא נתקדשו, אבל בפחות מג' לוגין – נתקדשו, וחייב עליהן בחוץ. אך לפי מה שדייקו אחרונים מרש"י (להלן הערה 22) שלדעת ת"ק יש למים שיעור למטה ולא למעלה – נמצא שת"ק ור"א חלוקים בהיפוך סברות, ואינו מסתבר.

8. תוס' לא מזכירים כלל את נושא קדושת המים, ונראה שלדעתם רב נחמן בר יצחק לא עוסק בזה, בניגוד לרש"י.

9. וראה במערכה רפח הערה 9, שלהלכה נפסק כדעה שהקביעה בכלי אינה מחייבת.

10. לדרך זו נראה לכאורה לפרש, שהתנאים לא דנו כלל על השיעור, ודנו על מי שממלא בכלי חול, ו"מילאן לשם חג" פירושו: בכלי שרת הראוי להקרבה בחג (קין אורה). אולם רש"י (ד"ה בקרבו) כותב: "ותרויהו אית להו יש שיעור למים, וכי מלי טפי – לא קדשינהו כלי", כלומר: מדובר בשמילא בכלי שרת, אלא שמילא יותר מג' לוגין, כפירוש רב"י, ולכן לר"א לא נתקדשו אלא אם כן מילא "לשם חג", כשיעור ג' לוגין בלבד. לעומתו סוברים תוס' (ד"ה בקרבו) שלכולי עלמא אין שיעור למים, ולדבריהם צריך לומר כאמור, שמדובר בשמילא בכלי חול, ולכן לא נתקדשו, וכך לשון תוס' (ק"ב ד"ה אי): "למאן דאמר קרבו נסכים במדבר דמחייב בלא כלי שרת", וראה להלן הערה 12 על טעמיהם של רש"י ותוס'.

11. בפרשת הנסכים בתורה נאמר "כי תבואו אל ארץ מושבותיכם" (במדבר טו, ב), ונחלקו תנאים מה התחדש בכניסת בני ישראל לארץ בהלכות הנסכים: אם היו נסכים במדבר – החידוש בארץ הוא שנסכים יקרבו גם בבמת יחיד, ובה קרבו הנסכים ללא קידוש בכלי שרת (שהרי אין כלי שרת בבמת יחיד, משנה ק"ג, א). אם לא היו נסכים במדבר – החידוש בארץ הוא החיוב בנסכים בבמת ציבור, שיש בה כלי שרת, ולא בבמת יחיד, ונמצא שאין לנו ניסוך ללא כלי שרת.

לדעת רש"י ותוס', האפשרות להקריב בבמה בשעת היתרה גורמת חיוב בשעת איסורה, ולכן לפי השיטה שיש נסכים בבמת יחיד, ואף בכלי חול – חייבין עליהם בחוץ גם אם לא נתקדשו, אלא שנחלקו בטעם הדבר: לדעת רש"י (קיא, א ד"ה בקרבו) ההיתר בחוץ בבמת יחיד מוכיח שגם בשעת איסור הבמות הקרבן מתקבל

הברייתא בעניין ניסוך היין ופירושה

הגמ' מביאה ברייתא דומה על ניסוך היין: "המנסך שלשה לוגין יין בחוץ – חייב, ר' אלעזר ברבי שמעון אומר: והוא שקדשן בכלי". על ברייתא זו נאמרו שני פירושים: לדעת רב אדא בריה דרב יצחק הכל מודים שנדרש קידוש בכלי, אלא שר' אלעזר בר"ש בא לפטור במנסך את היין שהיה מעל שפת הכלי ("בירוצי המידות"). ולדעת רבא בריה דרבה¹⁶ נחלקו האם הניסוך תלוי בקידוש היין בכלי, כפי שביאר רב פפא את המחלוקת בברייתא על ניסוך המים¹⁷.

הכרעת ההלכה בנושאים הנידונים בסוגיה:

א. האם חייבים על ניסוך המים בחוץ? – מן הגמ' עולה, כאמור, שעצם החיוב מוסכם, ומחלוקת התנאים עוסקת רק בשיעורו ותנאיו. הרמב"ם בפירושו למשנה (ובעקבותיו ברע"ב) פירש תחילה שחכמים חולקים על ר"א וסוברים שהמנסך פטור בכל מקרה, וחזר בו ופירש שהכל מודים בעצם החיוב, וכך פסק בהל' מעשה הקרבנות (יט,ג).

ב. האם יש שיעור למים? – בברייתא לעיל (קט,א) למדו מ"אל פתח אהל מועד" לחייב את "המנסך שלשת לוגין יין ושלשת לוגין מים". בברייתא נוספת (קט,ב) נאמר במפורש שהמנסך פחות מכך פטור, מפני ש"על השלם הוא חייב ואינו חייב על החסר". לא מצינו במפורש תנא החולק ומחייב בפחות מזה, אבל ריש לקיש סובר שרבי אלעזר חולק על כך ומחייב אפילו כשאין שיעור במים. גם רב נחמן בר יצחק סובר שדין זה שנוי במחלוקת תנאים בין תנא קמא לבין רבי אלעזר, אלא שנחלקו רש"י ותוס' מהי סברת תנא קמא, האם יש שיעור (תוס') או אין (רש"י). עוד נחלקו רש"י ותוס' בשיטת אחרוני האמוראים בסוגיה, רב פפא ורבינא, האם לדעתם יש שיעור (רש"י) או לא (תוס'). מסתבר, אפוא,

שלדעת רש"י הכרעת ההלכה היא שיש שיעור למים, מאחר שכך מפורש בברייתות ולדעת אחרוני האמוראים אין חולק בדבר. לדעת תוס', לעומת זאת, נראה שהלכה כדעה שאין שיעור למים¹⁸.

עניין השיעור בניסוך המים שנוי במחלוקת אמוראים בשתי סוגיות נוספות: הגמ' בסוכה (מט,ב-ג,א) דנה על קידוש המים לעניין שיפסלו בלינה: לדעת זעירי וחזקיה המשנה שם סוברת שאין שיעור למים, ואילו ר' ינאי מפרש שיש שיעור¹⁹. הגמ' במעילה (יג,ב) דנה על מעילה במים שנתמלאו לניסוך, ודעת ריש לקיש שאין מועלין בהם אלא אם כן יש בהם ג' לוגין, משום שסובר שיש להם שיעור²⁰, ואילו ר' יוחנן סובר ש"מועלין בכלן", בכל שיעור שהוא²¹.

הרמב"ם פוסק (הל' מעשה הקרבנות יט,ג-ד): "המנסך שלשה לוגין יין או מים בחוץ – חייב... המנסך יין או מים פחות משלושה לוגין בחוץ – פטור... הואיל וחסר השיעור הרי אינן ראויין להתקבל בפנים". לעומת זאת בהלכות מעילה (ב,ט) פסק כרבי יוחנן: "מים שמנסכים בחג הסוכות, כל זמן שהן בכד של זהב – אין נהנין בהן והנהנה לא מעל; נתנו אותן בצלוחית – מועלין בכלן, שהרי הן מכלל הנסכים".

רבים מהאחרונים מתרצים, שלדעת הרמב"ם אין שיעור למעלה אבל יש שיעור למטה, כלומר, ניתן לנסך יותר מג' לוגין, אך לא פחות. לפיכך המנסך פחות משיעור זה פטור, אבל קדושה חלה גם על שיעור גדול יותר ולכן מועלים בו²². כשיטה זו מפורש כבר במאירי (סוכה מח,א): "שאיילו היו עושין כן [בחבית] מקודשת – היו המים נפסלין בלינה אפילו היו שם יותר משלושה לוגין, שאין שיעור למים למעלה אלא למטה והרי ראויים הם לקדש בתוך הכלי".

זו כלי שרת מקדשים שלא מדעת ואין שיעור למים, ולכן יתקדשו. חזקיה סובר שאינם מקדשים אלא לדעת, ובאמת המים אינם מתקדשים, אלא שגזרו שמא יאמרו לדעת נתקדשו (ומשמע שלדעתו אין שיעור למים, כדברי רש"י שם ד"ה חזקיה אמר, כי הדבר ידוע שיש בהם יותר מג' לוגין, ובזה אין חשש שיטעו, ועל כרחך מצד זה אכן הם עשויים להתקדש). ור' ינאי סובר שיש שיעור למים, והגזירה מטעם אחר, שייסברו שהכמות הגדולה של המים נתמלאה לקידוש ידים ורגלים ולפיכך נתקדשה. יש להעיר שלשון הגמ' שם: "אמר זעירי: קסבר אין שיעור למים", ומשמע שזוהי דעת המשנה שם בלבד ואין הלכה כמותה (עיי' סמ"ג סוף עשין קלג ויד מלאכי כלל תקמח).

20. הגמ' מקשה עליו מדברי עצמו כאן בדעת ר"א, ומתרת, לפירוש תוס' שם ד"ה ר"א, שדבריו כאן אינם אלא אליבא דר"א.

21. המשנה שם מבחינה בין המים בכד של זהב (היינו החבית האמורה בסוכה, שאינה מקודשת), שאין מועלין בהם, לבין המים שבצלוחית, שמועלין בהם. בדרך כלל חל דין מעילה גם בקרבן שטרם נתקדש קדושת הגוף (עיי' למשל מעילה פ"ב מ"ח: "המנחות – מועלין בהן משהוקדשו; קדשו בכלי – הוכשרו ליפסל בטבול יום"), וכאן המשנה תולה זאת בקדושת הגוף של המים. כנראה טעם הדבר, שהשוואב מן המעייין אינו מתכוון לקדש את כל המים אפילו בקדושת פה, אלא רק לאחר שיעברו לכלי שרת, וראה להלן בשם בעל אבן האול.

22. חק נתן כאן; שפת אמת וזבח תודה במעילה שם; הר המוריה הל' מעילה שם. הרדב"ז (הל' מעה"ק שם) הביין כך מלשון הרמב"ם שם, אף ללא הקושיה מהל' מעילה. בחק נתן ובלקוטי הלכות דקדקו כשיטה זו מרש"י ד"ה ביש שיעור למים: "דקאמר תנא קמא... דאין שיעור למי החג למעלה", ולא כתוס' (ד"ה ביש שיעור).

16. גרסה אחרת בשטמ"ק אות ד: "רבה בריה דרבא". אך בתולדות תנאים ואמוראים' ערך רבא בריה דרבה פקפק בקיומו של "רבה בריה דרבא" ולדעתו בכל מקום שנזכר יש להפוך את הגרסה.

17. מדוע שאר פירושי האמוראים לא נאמרו על שתי הברייתות, אלא רק על המים (פירוש רנב"י ורבינא) או רק על היין (פירוש רב אדא בריה דרב יצחק)? פירוש רנב"י למחלוקת על מים, שהיא על השיעור, אינו מתאים לכאן, שהרי שיעור היין מפורש בתורה, וכמובן גם פירוש רבינא אינו שייך לכאן. מאידך, אפשר שפירוש רב אדא בריה דרב יצחק על בירוצי מידות אינו מתאים במים, שאינם נגדשים על גבי הכלי כמו יין ושמן (הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות ב,ט הזכיר בירוצי יין ושמן בלבד, ואכמ"ל). ועוד: הלשון "אם נתמלאו לשם חג" אין משמעה לשלול בירוצין, בניגוד ללשון קידוש "והוא שקדשן".

18. בפשטות יש לומר "הלכתא כבתראי", ומכיוון שלדעת רב פפא ורבינא אין שיעור למים – זוהי ההלכה. ולא מסתבר לומר שהם נחלקו בפירוש ברייתא זו בלבד, ולדעתם יש שיעור למים, שהרי אם כן ראוי היה שיעמידו את הברייתא כרנב"י, כך שתנא קמא יסבור שיש שיעור, אליבא דתוס'. כמו כן, מכיוון שלדעת תוס' ר' אלעזר במשנתנו סובר שאין שיעור למים, ואין מחלוקת בין האמוראים שכך דעת ר"א – הרי לכאורה "הלכה כסתם משנה". ועל זו יש לדחות, שמשנה שהובאה בשם תנא יחיד, אפילו בלא מחלוקת מפורשת בצידה, אינה "סתם משנה" (עיי' חולין נה,ב: "בלשון יחיד אני שונה אותה").

19. במשנה שם נאמר, שלצורך ניסוך המים בשבת היו שואבין את המים מערב שבת, ומניחים אותם בחבית של זהב שאינה מקודשת, כדי שלא יפסלו בלינה עד למחרת. הגמ' מבררת מדוע המים יתקדשו אם יהיו בכלי מקודש, הרי ניתנו שלא על מנת לקדש, וגם שיעורם גדול מן הדרוש (רש"י ד"ה ואמאי!) זעירי סובר שלפי משנה

החיוב על ניסוך המים - כל השנה או רק בחג הסוכות?

לשונו של רבי אלעזר במשנה היא: "אף המנסך מי החג בחג בחוץ - חייב", ומשמע שבשאר ימות השנה פטור, וכפי שדייק ריש לקיש: "אי מה להלן [בניסוך היין] בשאר ימות השנה, אף כאן [בניסוך המים] בשאר ימות השנה, ורבי אלעזר בחג קאמר!". וכן בברייתא על ניסוך המים: "המנסך שלשת לוגין מים בחג בחוץ - חייב" (אך בכת"י מינכן בלא "בחג"). וכן כתב רש"י (קט"א ד"ה ושלשת לוגין מים), על הברייתא שם: "ושלשת לוגין מים" - "בחג קאמר". הדברים מפורשים בתוספתא (יב,ד): "המנסך שלוש לוגין מים בחג בחוץ - חייב, בשאר ימות השנה - פטור".

מקושיית ריש לקיש ותשובת הגמ' עולה, שאם המקור לניסוך המים הוא ריבוי מניסוך היין ("ונסכיה") - חייבין עליו כל השנה, דומיא דניסוך היין, ואם המקור הוא מהלכה למשה מסיני - חייבין עליו בחג בלבד. תוס' (ד"ה אי) תמהים על כך, שהרי בוודאי חובת ניסוך המים במקדש אינה אלא בחג, אפילו לפי הדרשה מ"ונסכיה", וכיצד יתכן לחייב על הניסוך בכל ימות השנה? על פי זה הציע רבנו תם להגיה בגמ' 26. תוס' מנסים ליישב, שאמנם ניסוך המים אינו אלא בחג אבל יתכן שחייבים עליו בחוץ בכל ימות השנה אף על פי שאינו ראוי לפתח אהל מועד, כשם שמצינו לדעה מסוימת לגבי מים שלא נתקדשו (ראה לעיל); אבל דחו, שבשאר ימות השנה "אין לך מחוסר זמן גדול מזה!"

הרמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות יט,ג) פוסק: "המנסך שלשה לוגין יין או מים בחוץ חייב", ולא הזכיר שחייב רק אם עשה זאת בחג. הכסף משנה כתב: "ורבינו קיצר במובן", כלומר, הדבר מובן מאליו שכוונתו לחייב בחג בלבד, אולם הרדב"ז פקפק בדברים אלו, לאור לשון הרמב"ם בהל' ד: "וכן המנסך יין או מים פחות משלשה לוגין בחוץ פטור בין בשאר ימות השנה בין בחג", ממנה משמע שהן הפטור והן החיוב נוהגים בכל ימות השנה, וכך דקדקו עוד אחרונים 27 (אלא שהרדב"ז דחה, שאולי כוונתו שפטור אפילו בחג כשם שפטור בכל השנה, וסיכס: "עדיין אני מסופק בכוונת רבנו"). לדעתו, יתכן שהרמב"ם מחייב בכל ימות השנה אף על פי שהמים הם "מחוסר זמן", דומיא דשוחט קדשים בלילה בחוץ, שלדעת הרמב"ם (הל' מעה"ק יח,יז) חייב 28. באבן

טעם הדבר, כנראה, שלא מצינו ניסוך יין בפחות מג' לוגין, אבל מצאנו יותר, בנסכי פר ואיל.

תירוץ אחר: הרמב"ם סובר שיש שיעור למים, בין למעלה ובין למטה, ואם ניסך בחוץ יותר מכשיעור - פטור. אך לעניין מעילה אין הדבר תלוי בחלות קדושת הגוף על המים, ומכיוון שנכנסו לכלי שרת - יש בהם מעילה, שכן כוונתו לקדש את כל המים שבכלי קדושת פה, על מנת ליטול מהם ג' לוגין לניסוך (אבן האזל הל' מעה"ק שם) 23.

ג. מה דין המנסך בחוץ מים ויין שלא נתקדשו בכלי? - דין היין שנוי במחלוקת בין רב אדא בריה דרב יצחק, הסובר שכל התנאים בברייתא על ניסוך היין פוטרים את המנסך יין שלא נתקדש, לבין רבה בריה דרבא, הסובר שתנא קמא מחייב בכך. ונראה שהלכה כדעה השניה, שכן הגמ' תולה זאת בשאלה האם הם קרבו בבמת יחיד, ויש להכריע כדעת רבי עקיבא ("הלכה כר"ע מחבריו") וכדעת חכמים ("הלכה כרבי מחבריו ולא מחבריו") בברייתות המובאות בגמ' בעניין זה, שאכן קרבו. ועוד: רב פפא הסביר את תנא קמא דר"א כפי שהסביר רבה בריה דרבא את תנא קמא דראב"ש. רבינא אף סובר שאפילו ר"א מודה בניסוך היין, שחייבים עליו גם ללא קידוש כלי 24.

במים שלא נתקדשו מצינו דעות נוספות הפוטרות: רב נחמן בר יצחק אליבא דשתי הדעות בברייתא הראשונה 25, ור"א אליבא דרבינא; ומאידך, אין לנו ראייה שרבי עקיבא ורבנן דרבי חייבו במים, שאינם בבמת יחיד. מכל מקום, מסתבר להכריע כרב פפא ורבינא, שהם רבים (ורבינא אף בתרא) ביחס לרנב"י, ולחייב את המנסך.

הרמב"ם (הל' מעה"ק יט,ג) פוסק: "המנסך שלשה לוגין יין או מים בחוץ - חייב". סתם ולא פירש מה דין יין ומים שלא נתקדשו בכלי, ונחלקו אחרונים בהבנת סתימתו: בחק נתן ובליקוטי הלכות (זבח תודה ד"ה והלכה כת"ק) הבינו שדעתו לחייב, על פי כללי הפסיקה הני"ל; ובקרבן אורה (קיא,א ד"ה בקרבו) הבין שדעתו לפטור, והעלה אפשרות שאפילו לפי הדעה שקרבו נסכים בבמת יחיד - אין לחייב בחוץ בשעת איסור הבמות על ניסוך יין ומים שלא נתקדשו, מכיוון שאינם ראויים להתקבל בפנים (ועיין גם ברדב"ז).

23. באבן האזל הביא דוגמא לדבר מהל' פסוה"ק יב,טו, שהמכין שמונים לחמי תודה ושחטה על מנת לקדש ארבעים מהם - השאר טעונים פדיון. ראה לשיטתו מפירוש המשנה בסוכה (ט,ד), שם פירש הרמב"ם את הצורך בחבית של חול כפירוש ר' ינאי הנ"ל הערה 19, ומשמע שלדעתו יש שיעור למים אפילו למעלה (ולא כמאירי הנ"ל, שנקט כפירוש זעירי).

24. גם רב נחמן בר יצחק, הסובר (לדעת רש"י, ראה בהערה הבאה) שבמים אין חיוב ללא קידוש בכלי, יכול לסבור שביין הדין שונה, כפי שמחלק רבינא בדעת ר"א.

25. כך לפירוש רש"י, אבל לתוס' נראה שרנב"י לא עסק בנושא קדושת המים, ראה לעיל הערה 8.

26. על פי גרסה הקיימת ב"ספרים ישנים", לפיה הכל מודים שהחיוב רק בחג, וההבדל בין הדרשה לבין ההלכה למשה מסיני הוא רק בשאלה האם החיוב בכל ימי החג (כך לפי ההלכה) או רק מהיום הששי של חג והלאה (על פי דרשת ר' עקיבא

מ"ונסכיה" שנאמר ביום הששי, וכדברי הגמ' בתענית ג,א).

27. קרבן אורה קיא,ב, חמדת דניאל וקדשי דוד, ולא ראו את הרדב"ז, שטרם נדפס בימיהם.

28. הדעה המקובלת היא שדין זה נובע מ"לילה אינו מחוסר זמן" (תוס' קיא,ב ד"ה השוחט, עיין לעיל מערכה רא), ואילו הרדב"ז סובר שכל מחוסר זמן שאינו מחמת גופו של הקרבן (כגון שאינו בגיל המתאים) - חייבין עליו בחוץ (וצריך ביאור מאי שנא מים לפני החג מקרבן המחוסר זמן בבעלים, הל' מעה"ק יח,ט). על פי הצד לפטור בשאר ימות השנה, מחלק הרדב"ז בין שחיטת לילה, שיש עליה שם שחיטה אלא שאינו הזמן הראוי לה, לבין ניסוך מים בשאר ימות השנה, שאין עליו שם ניסוך כלל. בקדשי דוד חידש חילוק אחר בגדר "מחוסר זמן": מחוסר זמן הוא קרבן שראוי לזמנו וכעת טרם הגיע זמנו, אבל מים אלו שנתקדשו בכלי, ואם ימתין עד החג - יפסלו בלינה, אינם בגדר "מחוסר זמן", וחייבין עליהם.

משיב ר' יוחנן ש"מי החג קאמר", כל שהם, אפילו פחות מג' לוגין³³. על כך שואל ר"ל האם דין זה שחייבין בפחות מג' לוגין נוהג בכל השנה, ומשיב ר' יוחנן "בחג קאמר". אחר כך אומרת הגמ' "אשתמיטתיה" לר' אלעזר שיש בדבר הלכה למשה מסיני, ודרשת ר' עקיבא אינה אלא אסמכתא³⁴.

סיכום

המנסך שלושה לוגין של מים בחג הסוכות מחוץ למקדש – חייב, ולא מצאנו חולק בדבר (פרט לדעת הרמב"ם במהדורה קמא, וחזר בו). פרטי דין זה שנויים במחלוקת ונציין את השיטות העיקריות והנוגעות להלכה:

א. **השיעור** – יש אומרים שחייבים דווקא בג' לוגין (דעת אחרוני האמוראים, על פי רש"י), וכפי שנאמר בכמה ברייתות. יש חולקים וסוברים שחייב גם ביותר מכך, שכן ניתן לנסך במקדש יותר מג' לוגין, אך לא בפחות (תנא קמא לפירוש רנב"י, על פי רש"י; שיטת המאירי); ויש אומרים שחייב אפילו בפחות, ומדאורייתא אין שיעור למים כלל (דעת ר' אלעזר אליבא דריש לקיש, וזוהי דעת אחרוני האמוראים על פי תוס'). בדעת הרמב"ם קיימת סתירה לכאורה, ונחלקו אחרונים האם הוא סובר כדעה הראשונה (אבן האזל) או השניה (חק נתן ועוד).

ב. **הקדושה** – נחלקו תנאים ואמוראים האם חייבים על ניסוך יין שלא נתקדש בכלי (תנא קמא, לדעת רבה בריה דרבא) או לא (רב אדא בריה דרב יצחק). גם לדעה המחייבת – יש שפטרו במים (ר' אלעזר לדעת רבינא). על פי כללי הפסיקה המקובלים הדעת נוטה לחייב בין ביין ובין במים, ושיטת הרמב"ם בנקודה זו אינה ברורה.

ג. **הזמן** – מפשטות הסוגיה והברייתות בעניין זה נראה שהחייב על ניסוך המים בחוץ הוא רק בחג הסוכות, כאשר המים ראויים בפנים. דעת הרמב"ם בעניין זה שנויה במחלוקת, ומפירוש המשנה נראה שלדעתו חייבים על ג' לוגין בכל ימות השנה, ורק בימות החג נחלקו תנאים האם חייבים גם בפחות מכך. האחרונים התחבטו בביאור סברתו ופירוש הסוגיה לשיטתו, ויש מי שחידש שלדעתו ניתן לנדב מים לניסוך במקדש בכל ימות השנה (אבן האזל).

האזל חידש, שאמנם חיוב ניסוך המים אינו אלא בחג הסוכות, אבל ניתן לנסך מים בנדבה בכל ימות השנה, על פי הדעה שניסוך המים נלמד מניסוך היין, והרי מצינו שמתנדבים יין (מנחות קזא)²⁹. לפיכך המים, אפילו אם יועדו לחג, ראויים בפנים גם בשאר ימות השנה, כשם שמצינו בעולתו ושלמיו של מצורע, שחייבים עליהם בחוץ אפילו לפני זמנם בגלל שכשרים בפנים בנדבה (משנה להלן קיבב, ורש"י ד"ה חייבין).

שיטת הרמב"ם מתבררת מתוך פירושו למשנה (בנוסח שבמהדר' הרב קאפח, ולא נודע לאחרונים שדנו בדבר), שם כתב: "וכבר נתבאר לך במסכת סוכה שבסוכות מנסכין מים על גבי המזבח. ור' אלעזר סבר שזה חובה מן התורה, ולפיכך אומר שהמנסך מי החג בחג בחוץ חייב ואפילו נסך איזה שעור שיהיה, ואין הדבר כן, אלא הוא הלכה למשה מסיני, אבל כל זמן שנסך שלשת לוגין מים בחוץ – הרי זה חייב לדברי הכל"³⁰. לדעתו, על ג' לוגין חייבים בכל זמן שהוא לכולי עלמא, והמחלוקת בין ר"א לחכמים היא האם בסוכות חייבים גם על פחות מכך. כך מובנת היטב לשונו בהלכה הנ"ל, שהפטור בפחות מג' לוגין הוא "בין בחג בין בשאר ימות השנה", שכן על נקודה זו בלבד סובבת המחלוקת, האם הפטור בפחות מכשיעור נוהג גם בחג.

לדעת הרמב"ם, ההבדל בין הדרשה מ"ונסכיה" לבין ההלכה למשה מסיני איננו באופן הלימוד, שלפי הדרשה דיני ניסוך המים זהים לניסוך היין, אלא בחשיבות הקרבן: אם הוא מדאורייתא – יש לחייב עליו בחג אפילו בפחות מכשיעור, ואם הוא מהלכה למשה מסיני – אין לחייב עליו אלא בג' לוגין. זוהי שיטה כללית ברמב"ם, שהלכה למשה מסיני איננה כדאורייתא לכל דבר³¹. מכל מקום, לא ברור מדוע הבדל זה משליך על השיעור ובחג דווקא.

גם מבחינת התאמת הדברים לסוגיה התחבטו האחרונים רבות בהבנת פירושו למשנה, שכן נראה מהסוגיה להיפך, שדווקא לפי הדרשה אין מקום לצמצם את החייב לחג בלבד, וגם אין לחייב בפחות מג' לוגין³². אולי פירוש הסוגיה לשיטת הרמב"ם הוא כך: ריש לקיש שואל (ולא מקשה) האם ר"א התכוון דווקא לג' לוגין, כמו ניסוך היין, ועל כך

29. בקרן אורה (קיאא) כתב בשם אחיו, בעל משכנות יעקב, סברה זו שיחיד מתנדב מים, ותמה עליו. אכן, מצינו במקרא דוגמא לניסוך מים בנדבה, בשמואל ב כג, טז: "ויסך אותם לה", ופירש בר קפרא (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ה ורות רבה פרשה ה ומדרש שמואל שם) שהיה זה ניסוך המים בחג בשעת היתר הבמה (ולדעת ר' חייא בר אבא, וכן בבבלי ב"ק סא, א, זהו משל בעלמא לענייני הלכה); והרי אין קרבן ציבור בא בבמת יחיד, ועל כרחק היתה זו נדבה. מכל מקום, משמע מהירושלמי והמדרשים שאינה אלא בחג. אך בגמ' כאן מבואר שלא היה ניסוך המים בבמת יחיד כלל (עיין רש"י ד"ה רבינא).

עוד מצינו בשמואל א ז, ו: "ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא". התרגום מפרש שזהו משל לשפיכת לבם בתשובה, וכן הוא בירושלמי בתענית פ"ב ה"ז, ורש"י פירש דברים כפשוטם, אך לא כניסוך, אלא כסימן בעלמא לתשובה והכנעה. אפשר שלא פירשו זאת במובן של ניסוך מפני שהיה זה יום צום, ולא בחג (ואפילו לדברי בעל אבן האזל שניתן לנדב כל השנה – הניסוך הוא עניין

של שמחה, ולא מתאים לצום), וגם לשון שפיכה אינה מתאימה לניסוך.

30. זהו נוסח מהדורתו השלישית, שחסר בתרגום הישן הנדפס בגמרות. גם בתוס' יר"ט, שהביא את 'נוסח ארץ ישראל', כתב: "ואם נסך ג' לוגין מים בחוץ חייב", בלא המילים החשובות "כל זמן".

31. עיין 'ציון ירושלים' לירושלמי סוכה פ"ד ה"ו, ובאריכות בחמדת דניאל כאן, ובאנצ"ת ערך 'הלכה למשה מסיני' הערה 113, 155.

32. לדיון בדבריו עיין פנים מאירות, קרן אורה, יבוא הלוי וחמדת דניאל.

33. לפירוש זה עדיף להגיה מילת "והא", אך בדקדוקי סופרים אין עדות לגרסה זו. יתכן, אפוא, שר' יוחנן משיב בתמיהה: והרי ברור הדבר מלשון ר' אלעזר שכוונתו אפילו בפחות מג' לוגין.

34. בזה הרמב"ם לשיטתו הידועה בהקדמתו למשנה שאין מחלוקת על הלכה למשה מסיני, וממילא צריך לומר שהלכה זו נשמטה מר"א.